

Zbornik posvećen štovanju Loretskoga kulta vrijedan je prinos poznavanju povijesti ovog glasovitog katoličkog svetišta, ali i brojnih drugih problematskih pitanja crkvene povjesnice. Interdisciplinarni pristup i brojno sudioništvo stručnjaka raznovrsnih znanstvenih disciplina temeljna su obilježja objavljenih priloga koji s raznorodnih motrišta osvjetljavaju postanak, razvoj i rasprostranjenost Loretskoga kulta diljem kršćanske Europe. Za hrvatsko čitateljstvo Zbornik predstavlja vrijedno djelo za proučavatelje štovanja Loretske Gospe u našim krajevima, a prilogom jedinog hrvatskog sudionika skupa (J. Kolanovića) osvjetljena je i problematika onodobnih hrvatsko-talijanskih povijesnih veza (poglavito u svjetlu prekojadranskih iseljavanja). Poradi svih navedenih značajki, Zbornik nastao u čast 700. obljetnice preseljenja nazaretske Gospine kuće u Loreto bit će zasigurno korisno štivo i stručna literatura svakom proučavatelju hrvatske crkvene i kulturne povjesnice.

Lovorka ČORALIĆ

Stanko BAČIĆ, Osvrt na knjigu »Pravoslavna Dalmacija« E. Nikodima Milaša, Matica hrvatska – Zadar, Zadar, 1998., 404 str.

Recenzije, osvrti i prikazi raznorodnih knjiga, studija ili rasprava česta su i uvriježena pojava u znanstvenoj i publicističkoj literaturi. Kada, međutim, pred sobom ugledamo knjigu koja već u naslovu izričito naglašava kako je riječ o osvrtu na jedno drugo, davno napisano djelo, tada ovakav uradak zaslužuje posebnu istraživačku i čitateljsku pozornost. Crkveni povjesničar fra Stanko Bačić i ranije se u svojim knjigama i studijama kritički osvrtao na historiografske pokušaje dalmatinsko-istarskoga episkopa Nikodima Milaša (1845.–1915.). Bačićeva knjiga pod gornjim naslovom cjelovit je i zaokružen pokušaj da se kritički, objektivno i uz uporabu znanstvenih metoda ponudi odgovor na knjigu koja je od vremena kada je prvi put objavljena (Novi Sad, 1901.) pa sve do naših dana (pretisak u Beogradu, 1989. god.) imala izniman utjecaj na čitave generacije srpskih povjesničara koji su Milaševim tragovima pisali o vjekovnom srpstvu »Pravoslavne Dalmacije«. Milašev »opći pogled na prošlost pravoslavne crkve u Dalmaciji za minulih osamnaest vijekova« (tj. od apostola Pavla do polovice 19. st.) podijeljen je na sedam poglavlja (perioda). Bačićev »Osvrt« na knjigu obuhvaća prva četiri, dio petog i nekoliko ulomaka iz šestog i sedmog perioda. Time je obuhvaćena polovica čitave knjige, odnosno sve ono što se odnosi na hrvatsku i katoličku prošlost na širem području Dalmacije. U uvodnom dijelu »Osvrta« autor ukratko iznosi temeljne podatke iz Milaševa životopisa i u sažetim navodima predstavlja strukturu knjige »Pravoslavna Dalmacija« (str. 7–30). Navodi zanimljive i, prema autorovu mišljenju, važne podatke o Milaševu podrijetlu (nezakonito dijete pravoslavlca Trifuna Milasa iz Vrlike i katolikinje Marijete Valmassoni iz Šibenika), njegovu dvostrukom krštenju (prvo u katoličkoj, a poslije tri godine u pravoslavnoj crkvi) te kriminalnim radnjama u vrijeme upravljanja eparhijom dalmatinsko-istarskom (pronevjera zakladnog imetka eparhije, raznih ostavština u manastiru Krka, ušteta pojedinih crkava eparhije i dr.). U sažetom osvrtu na predgovor Milaševe knjige autor izdvaja i kritički se

osvrće na navode koji zorno svjedoče o izrazitoj vjerskoj i nacionalnoj netoleranciji ovoga visokog pravoslavnog crkvenog dostojanstvenika i povjesnika (22–30).

Prvo poglavlje Bačićeva »Osvrta« (31–41) odnosi se na »Prvi period« (poglavlje) Milaševog djela (55.–313. god.) u kojemu je obuhvaćeno najranije doba kršćanske crkve u rimskoj provinciji Dalmaciji (propovijedanje apostola Pavla i njegovih učenika, osnutak crkve u Solinu, legenda o sv. Dujmu). Bačić naglašava kako se Milaš pri izradbi ove cjeline poglavito služio ljetopisom episkopa Simeona Končarevića (18. st.), koji se nikako ne može smatrati znanstveno uporabljivim djelom.

»Drugi period« Milaševog djela (313.–732. god.) sadrži razmatranja o ustrojstvu Crkve u doba cara Konstantina, utjecajima bizantske države, grčkog jezika, kulture i liturgije u Dalmaciji te o doseobi Hrvata i Srba i procesu njihova pokrštavanja (str. 42–101). Prema Milaševim zapažanjima, već u to vrijeme u Dalmaciji postoji pravoslavlje te su stoga i biskupi u talijanskim gradovima pravoslavne vjere. Argumentirano, navod po navod i uz opširno navođenje brojnih raznorodnih povijesnih izvora i dostignuća novije historiografije, Bačić ukazuje na neistinitost Milaševih tvrdnji te napose njegovo promišljeno i sviješno zanemarivanje dobro poznatih povijesnih činjenica, okolnosti i događanja.

Temeljna pitanja kojima se Bačić bavi u »Osvrtu« na Milašev »Treći period« (732.–1075. god.) odnose se na politička događanja u Dalmaciji tijekom 9. st., proces pokrštavanja Hrvata, odnose između Rima i Carigrada, postojanje sukoba između »romanizma« i slavenske crkve, vladanje kralja Demetrija Zvonimira i dr. (103–177). »Četvrti period« (1075.–1400. god.) u Milaševom djelu sadrži razmatranje stanja u »Pravoslavnoj Dalmaciji« tijekom 11. stoljeća, poglavito u svezi djelovanja grčkih naseobina i njihove crkve (osvrt na osnutak i djelovanje manastira Krka, Krupa i Dragović). Ova cjelina (178–213), ističe Bačić, prepuna je teških optužbi na račun pape i Katoličke Crkve, poglavito njihove uloge u poticanju i provođenju križarskih ratova. Franjevci i dominikanci ocijenjeni su kao izrazito negativni i vjerski krajnje netolerantani redovi, dok je spomen Vlaha u područjima pod vlašću kneza Mladena Šubića u Milaševom djelu dobio težinu ključnog dokaza da je u to vrijeme pretežit dio Hrvatske napučen Srbima (Vlasi – Srbi).

»Peti period« (1410.–1690. god.) sadrži Bačićev osvrt na Milaševe tvrdnje o postojanju više desetaka crkava u sjevernoj i srednjoj Dalmaciji koje su, prema pravoslavnom episkopu, Srbi započeli graditi već tijekom prve polovice 15. st. i potom nastavili u doba osmanlijske uprave dalmatinskim zaleđem (214–319). Prema Milaševim napisima, hrvatsko ime i nacionalni identitet nestali su iz Dalmacije tijekom osmanlijskih prodora, a prazna područja u cijelosti su naselili Srbi iz Bosne, Hercegovine i Stare Srbije. Argumentiranim dokazima, zasnovanim na iščitavanju vrela i raščlambi dosadašnjih uradaka historiografije (poglavito povijesti umjetnosti i arheologije), Bačić neupitno pobija Milaševe navode o navodnom srpskom podrijetlu i kontinuitetu pravoslavnih crkava u dalmatinskom zaleđu. Jednako tako se osvrće i pobija Milaševe tvrdnje o masovnom bijegu hrvatskoga pučanstva pred osmanlijskim nadiranjima te o djelovanju franjevačkih redovnika i njihovim prisilnim metodama pri pokrštavanju pravoslavnog življa. Bačić podrobno nabroja brojne crkve u dalmatinskom zaleđu (Biljane, Ostrovica, Karin, Biovičino Selo, Đeverske, Kistanje, Radučić, Mokro Polje, Benkovac, Dragišić, Bratiškovci i brojne druge) i na osnovi

postojeće znanstvene literature ukazuje na njihovu starost i podrijetlo (predromaničko i gotičko graditeljstvo).

U Bačićevom osvrtu na »Šesti period« (1699.–1797. god.) sadržana je raščlamba nekoliko ulomaka »Pravoslavne Dalmacije« (320–323), poglavito u svezi posjeta skradinskog biskupa Vincencija Bragadina manastiru Krka 1734. godine, odredbi generalnog providura Dalmacije, Daniela Dolfina o rušenju nekih crkava u Dalmaciji i sl.

U raščlambi »Sedmog perioda« (1797.–1849. god.) autor se osvrće na ulomke o crkvenoj uniji u Petrovom polju (1831. god.) i ubojstvo paroha Petra Kričke te razmatra Milaševe sveprisutne navode o nasilnom djelovanju Katoličke Crkve na postizanju unije u Dalmaciji.

U »Zaglavku« (333–336) fra Stanko Bačić ističe kako je knjiga Nikodima Milaša imala nemali utjecaj na brojne srpske povjesničare (Jovan Radonić, Marko Jačov, Dragić Kijuk i mnogi drugi) koji su u svojim djelima (znanstvenim, publicističkim) »dokazivali« vjekovnu prisutnost srpstva i pravoslavlja na cjelokupnom području dalmatinskoga zaleđa. Iako se danas, uzevši u obzir potpunu odsutnost znanstvenih metoda i vidljivo zlonamjerno i politički promišljeno Milaševo iskrivljavanje povijesnih činjenica, možemo upitati je li ovako podroban osvrt uopće potreban ili je ogromnu količinu laži, uvreda i besmislica bolje prepustiti zaboravu, ipak nam se čini kako je knjiga Stanka Bačića potreban i hrvatskoj historiografiji dobrodošao rad. Na oko 400 stranica obrađena su i raščlanjena sva temeljna prijeporna pitanja, problemi, tvrdnje, argumenti i zaključci pravoslavnog povjesnika Milaša. Bez žuči, pozivanjem na znanstvena mjerila i objektivnost u prikazivanju povijesnih činjenica, Bačić svakom čitatelju nudi mogućnost da razmišljanjem i prosudbama dođe do vlastitog zaključka. Kada se uzme u obzir da je težište Milaševog rada područje sjeverne i srednje Dalmacije, to jest prostor koji je bio posebno teško pogođen tragičnim zbivanjima tijekom Domovinskoga rata, Bačićev precizan odgovor dobiva svoj puni smisao i opravdanje.

Lovorka ČORALIĆ

Bedekovčina, stara i plemenita (glavni i odgovorni urednik Željko Bajza), Općinsko poglavarstvo Bedekovčina, 1997., 324 str.

Općina Bedekovčina mikroregionalna je cjelina unutar Hrvatskog zagorja. Prostire se na 52 km² i prema popisu stanovništva iz 1991. godine broji 8 773 stanovnika. Kao jedinica lokalne samouprave, općina Bedekovčina uključuje naselja Bedekovčina, Belovar Zlatarski, Brestovec Orehovički, Grabe, Kebel, Križanče, Lug Orehovički, Lug Poznanovečki, Martinec Orehovički, Orehovica, Poznanovec, Pustodol Orehovički, Vojnić Breg, Zadravec i Židovinjak (str. 6).

Monografija »Bedekovčina, stara i plemenita« (gl. urednik dr. Željko Bajza) nastala je u povodu 730. obljetnice prvog pisanog dokumenta u kojem se spominje posjed Komor na području današnje općine Bedekovčina. U nizu autorskih priloga iz pera naših istaknutih